

Balkan Türk Edebiyatının Taşıyıcısı Olarak Balkan Türk Yazılı Basınının Rolü Üzerine

On the Role of Balkan Turkish Print Media as a Carrier of the Balkan Turkish Literature

Mumin ALIOV*

Öz

Türkçe, Balkanlarda varlığını konuşma ve yazı dili olarak devam ettirmektedir. Türkler yaşadıkları bölgelerde kendi kültürlerini, edebiyatlarını dil ile aktararak yaşatmaktadır. Balkanlardaki Türkler, ana dillerini siyasi ve sosyolojik iklimin sağladığı imkânın dâhilinde canlı tutmaktadırlar. Türkçeyle irtibatlarını eğitim müfredatı haricinde gazete ve dergiler yoluyla devam ettirmektedirler. Balkan bölgesinde genellikle gazeteler ve dergiler ülkelerin başkentleriyle Türklerin yoğun olarak bulunduğu yerleşim yerlerinde yayımlanmış ve gelişim sağlamıştır. Ayrıca bu coğrafyada yaşayan insanlar merkezden gelen iletişim kanalıyla yazılı basının sunduğu olanaklardan yararlanarak, birbirlerinden haberdar olmaktadır. Yapılan çalışmanın konusu, Balkan Türk yazılı basınının Balkan Türk Edebiyatı taşıyıcısı olma rolünü irdelemektir. Balkan Türk Edebiyatının seçkin Türkçe yazılı basın temsilcileri olan *Türkçem*, *Köprü*, *Fiyaka*, *Nöbettepe* ve *Bağ-lar* dergileri, belirlenen amaç doğrultusunda ele alınmıştır. Dergilerdeki içeriklerin özet analizleri ve genel bir tanıtımı yapılmıştır. Her dergi bağımsız olarak değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeler için her bir derginin son yayımlanan sayısını dikkate alınmıştır. Elde edilen sonuçlarla Balkan Türk edebiyatının güncel durumu ve Türkçenin Balkanlardaki temsili yansıtılmaya çalışılmıştır. Bununla beraber Türk Edebiyatı ve dili üzerinden, Balkan Türk medyasının mevcut durumu dolaylı olarak gösterilmektedir. Geleneksel medya, edebiyatın bir taşıyıcısı ve aktarıcısı olmaya devam etmektedir. Yeni medya formatları ve mecraları ise edebî eserlerin geçmişe nazaran daha geniş kesimlere ulaşmasında önemli rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Balkan Türk Edebiyatı, Balkan Türk yazılı basını, Balkan Türk medyası, Türkçe yazılı basın, edebiyatın taşıyıcısı olarak Türkçe yazılı basın.

Abstract

Turkish persists its existence in the Balkans as a spoken and written language. By transmitting their language, Turks preserve their culture and literature alive in the regions where they live. Turks in the Balkans keep their mother tongue alive as far as the political and sociological climate allows. In addition to the education curriculum, they sustain their attachment to Turkish through magazines. They also get to know

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE, aliovmumin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6779-3066

each other by making use of the opportunities offered by the print media. The subject of the study is to examine the role of the Balkan Turkish print media as a carrier of Balkan Turkish Literature. As distinguished representatives of Balkan Turkish Literature and Turkish print media, the magazines Turkcem, Kopru, Fiyaka, Nobettepe and Bag-lar have been examined in line with the goal set. For the analysis, the last published issue of each magazine was taken into account. Through the findings of the study, an attempt to reveal the current condition of Balkan Turkish Literature and the representation of Turkish language in the Balkans is made. At the same time, the current state of affairs of the Balkan Turkish Media is indirectly shown by the means of the Turkish literature and language.

Keywords: *Balkan Turkish Literature, Balkan Turkish print media, Balkan Turkish media, Balkan Turkish print media, Turkish print media as a carrier of literature.*

Giriş

Ahmed Hamdi Tanpınar, gazeteler için “Hiçbir yerde gazete bizdeki role benzer bir rol oynamamıştır.” diye ifade eder (Tanpınar, 2014, s. 251). Gazete ve dergilerle yeni bir dil oluşur. Bu kitle iletişim araçlarıyla birlikte, her mesele yazılarak geniş okur kitlelerine yayılma potansiyeli kazanmıştır. Eleştiri yazıları, düşünce yazıları, şiir, siyasi konular ve yaşam meseleleri dâhil her şey tartışılır konuşulur hâlde gelmiştir. Aynı durum Balkanlar için de geçerlidir. Balkan Türkleri kendi dilinde eğitim ve kültürün bir ifadesi olarak gazete ve dergiler yayımlamaya başlamışlardır. Türkçeyi ve kültürlerini yaşatabilmek adına elzem bir araç olarak yerel yazılı basını kullanmışlardır.

Dergi ve gazeteler ilgili dönemlerin dilini, fikrî anlayışını ve edebî akımlarını yansıtmaktadır. Bununla beraber nesiller arası devamlılığı sağlama, bağlantıyı kurma ve edebî geleneği aktarma noktasında büyük vazifeler üstlenmekte ve edebiyatın güncel hâlini görmemize imkân sağlamaktadırlar. Büyük bir sözlü gelenekten gelen Türkler için Modern Türk (Türkiye) edebiyatının oluşmasına zemin hazırlayan gazete ve dergiler olmuştur. Bu süreci başlatan ve içinde bilfiil yer alan eğitimciler¹ ve toplumun farklı kademelerinde görev alan aydınların emeği belirleyici olmuştur. Eğitimci ve aydın kişiler gazete ve dergilerde ön plana çıkan yazılarıyla toplumu biçimlendirerek ve eğiterek çağdaş düzeye getirmek için koroya liderlik etmişlerdir. Çağdaş Balkan Türk edebiyatının gelişmesine bilhassa öğretmenler katkı sunmuş ve kılavuzluk etmişlerdir.

Cemil Meriç, *Bu Ülke* adlı eserinde dergiyi “hür tefekkürün kalesi” olarak tanımlamaktadır (Meriç, 2018, s. 102). Dergiler edebiyat için taze kan taşıyan mecralardır. Dergiler genelde toplumun ve özelde ise kişilerin yetişmesi için bir ekol

¹ Bu durum Kuzey Makedonya Türk edebiyatının gelişmesi için Pedagoji Akademisi eğitimi alanlar, Türkçe öğretmenlerinin liderliği önemlidir. Çünkü her biri ayrıca bir gazete, dergi etrafında edebî ürünler vermiştir. Türk edebiyatında ise daha çok Tanzimatçılar, siyasiler, gazeteci kimliği kazanmış olan aydınlar aksiyon içinde olmuşlardır.

vazifesi görmektedir. Tanzimat'tan sonra gazeteler ve dergiler nasıl Modern Türk edebiyatının doğuşunu müjdelemiş ve gelişim sürecini inşa etmiş ise aynı süreç Balkanlarda da yaşanmıştır. Birikimi olan, eli kalem tutan ve yazarlık becerisi olan kişiler, yazdıklarını bir mecrada yayımlamak isterler. Bir mektep vazifesi gören dergiler, bu gibi durumlarda yardıma koşan muhitlerdir. Şair olsun, öykücü olsun, yazı ile meşgul olanlar eserlerini öncelikle bir gazete veya dergide yayımlayarak kamuoyuna mâl etmiş olurlar. Tanınmış yazarların ilk edebî ürünlerine dergilerde rastlarız. Ayrıca yazılı basın ile yetişen ve edebî terbiyeden geçen yazarların eserleri, daha titiz bir işçilik ürünü olduklarını açıkça göstermektedirler. Tanpınarvari söyleyecek olursak, gazete ve dergilerle irtibat kurmayan yazarların daha savruk, yazma disiplini yakalayamadıkları görülür (Tanpınar, 2014, s. 251).

Aynı durum Balkan Türk Edebiyatı² için de geçerlidir. Örneğin Yugoslavya Dönemi Makedonya Türk Edebiyatı ekseninden baktığımızda, ilk edebî meyvelerin *Birlik* gazetesi ve *Sesler* dergisinde görüldüğü bilinmektedir (Ali, 2022; Karakuş, 2015; Kurt, 2018). İlerleyen dönemlerde Üçüncüler dergisi ve *Piyonir*, *Sevinç* ve *Tomurcuk* gibi çocuk dergileri, genç nesillerin yetişmesinde ve Türkçeyle büyümelerinde önemli rol üstlenmişlerdir. Balkan Türk edebiyatının geçmiş edebiyat seyrinde gazete ve dergilerin rolü etkin olmuştur. Basın, edebiyatı güncel hâliyle günümüze taşıırken, Yunanistan/Batı Trakya'da yetişkinler için *Fiyaka* dergisi, çocuklar için ise *Saklambaç* dergisi; Kosova'da, *Türkçem* ve *Mamuşa* dergileri; Bulgaristan'da *Nöbettepe*, *Müslümanlar* dergisi ve onun eki olarak *Hilal* çocuk dergileri karşımıza çıkmaktadır. Çocukları ve gençleri hedef kitle alan *Mozaik* dergisi belli periyotlarla yayımlanmaktadır. Bulgaristan'da yakın zamanda madidi imkânsızlıklardan dolayı kapanmış olan *Alev* dergisi 2008'den 2017'ye kadar 45 sayı yayımlayarak birçok yazarın yetişmesine ve Türkçe ile edebî içerik üretilmesine kaynaklık etmiştir. Görüldüğü üzere gönüllülük esasına dayalı olan bu tarz sanatsal faaliyetler uzun ömürlü olamamaktadır. Kuzey Makedonya'da *Köprü* dergisi, *Kardelen* çocuk dergisi ile *Bahçem* çocuk dergileriyle bahse konu olan yayınlar günümüz Balkan Türk Edebiyatı çevresinde akla gelen en güncel örnekler olarak zikredilebilir.

Son dönemde birçok Çağdaş Kuzey Makedonya Türk Edebiyatı yayın organı yeşermiştir. Bu mecraların faaliyeti hem insanların yazma hevesini artırmış hem de topluma yeni yazarlar kazandırmıştır. *Köprü* dergisi, *Yeni Balkan* gazetesi ve onlarla beraber çıkan çocuk dergileri, günümüzde dijital ortamlarda gelişen internet siteleri bu örneklerden bazılarıdır.

Bugün gelinen noktada, siyasi istikrarın sağlanması, dijital imkânların ve maddi olanakların iyileşmesi, kültür ve sanat programların çoğalması ve birçok

² Balkan Türk Edebiyatı bundan böyle BTE kısaltmasıyla kullanılacaktır.

devlet kurumunun desteği ile yayımlanan Türkçe gazeteler, dergiler ve kitaplar sayesinde, BTE varlığını daha gür bir şekilde göstermektedir. Ayrıca bir edebiyatçının yazı hayatını sürdürebilmesi ve edebî türlerle haşır neşir olabilmesi için gerekli ortamın mevcudiyeti önem arz etmektedir. Balkan Türkleri için de dergiler bu ortamlardan birini oluşturmaktadır. Dergiler sanatçıyı motive edip yazmasına vesile olmakta ve aynı zamanda edebiyatın canlı kalmasını sağlayan bir mecra olarak edebiyat sahnesinde yerini almaktadırlar. Bu durum sadece BTE ortaya çıkışı ve gelişim süreçleri için geçerli değildir, bilakis günümüzde de neşriyatına devam eden Türkçe dergilerin başlıca özelliği yayımlanan ülkedeki Türk edebiyatını yaşatma ve devamlılığını sağlama çabasıdır. Güncel gelişmelerden haberdar olmanın önemini ortaya koyma bağlamında, yapılan çalışmanın temel amacı ve kapsamı belirlenmiştir. Böylece BTE'nin önemli birer taşıyıcısı olan Türkçe dergilerin yayımlanan son sayıları incelenmiş ve edebiyatın konumu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın kapsamı Kuzey Makedonya, Yunanistan/Batı Trakya, Bulgaristan ve Kosova ile sınırlıdır. Bahsi geçen ülkelerden hareketle güncel edebî içerikli Türkçe yazılı basın ekseninde çalışma şekillenmektedir. Çalışmanın coğrafi kapsamına Kuzey Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan/Batı Trakya ve Kosova'da yerel yazılı Türk basını ve barındırdıkları edebî örnekleri dâhil edilmiştir. Bilindiği üzere gazeteler ve dergiler genelde ülkelerin başkentleri ve Türklerin yoğun olarak bulunduğu yerlerde yayımlanmış ve gelişim sağlamıştır. Fakat günümüze gelindiğinde mekândan bağımsız faaliyet imkânı sunan sosyal mecralar daha etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Dergi ve gazetelerin birçoğu artık dijital olarak yayımlanmaktadır. Basın yazılıdan dijital doğru değişim göstermektedir. BTE'nin dijital ortama geçmesi kademeli fakat sağlam adımlarla gerçekleşmektedir. İncelemeye tabi tutulan dergilerden bir kısmı sadece basılı olarak yayın hayatlarını sürdürmekte, diğer bir kısmı ise basılı ve dijital olarak yayımlanmaya devam etmektedirler.

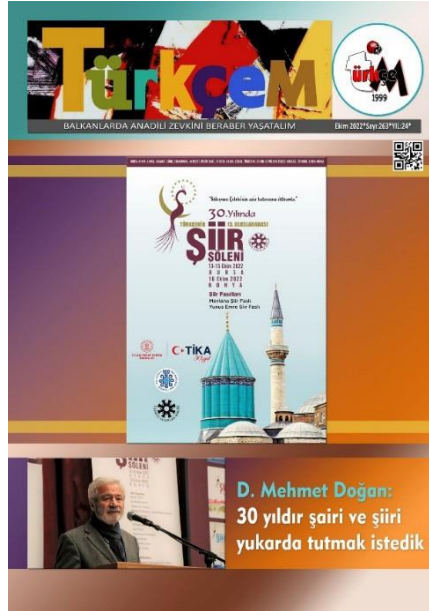
Bulgaristan'dan *Nöbettepe*, Kosova'dan *Türkçem*, Kuzey Makedonya'dan *Köprü*, Türkiye'den *Bağ-lar* ve Yunanistan/Batı Trakya'da *Fiyaka* dergilerinin yayımlanmış olan son örnekleri incelemeye tabi tutulmuştur. *Bağ-lar* dergisinin araştırma kapsamına dâhil edilme sebebi, Türkiye sınırları içerisinde yayımlanması yanında, diğer dört ülkenin Türk edebiyatı temsilcilerine ve edebî ürünlerine yer vermesidir. Her biri yayımlandığı Balkan ülkesinde, Türk edebî ürünlerinin taşıyıcılığını üstlenmiş vaziyettedir. Balkan ülkelerinde zikredilen dergilerin dışında Türkçe yayın yapan ve edebî içeriğe sahip olan başka dergiler mevcuttur, fakat çalışmamızda kullanılan kıstaslar neticeyi belirlemiştir. Günümüz itibarıyla yayın hayatını sürdürmesi, edebiyata ağırlık vermiş olması ve adeta bir ekol oluşturma çabası sergileyerek birçok edebî sanat ustaları ve çıraklarının bir araya gelmesini

sağlayan mecra olma vasıflarını taşıyan yayınlar dikkate alınmıştır.

Daha detaylı açıklayacak olursak, çalışma dâhilinde Bulgaristan Filibe’de yayımlanan Nöbettepe dergisinin 16. sayısı, Kosova Prizren’de yayımlanan *Türkçem* dergisinin 263. sayısı, Kuzey Makedonya Üsküp’te yayımlanan *Köprü* dergisinin 78. sayısı, Yunanistan/Batı Trakya Gümülcine’de yayımlanan *Fiyaka* dergisinin 33. sayısı ve Türkiye Ankara’da yayımlanan *Bağ-lar* dergisinin 1. sayısı ele alınmıştır. Dergi inceleme sırası, ilk yayına başlama yılına göre belirlenmiştir.

1. *Türkçem* Dergisi (1999-...)

Kosovalı Türk yazarlar ilk edebî ürünlerini Yugoslavya dönemi Makedonya’sında çıkan *Birlik* gazetesi etrafında yayımlarlar. Ancak *Tan* gazetesi (1969), *Çevren* dergisi (1973), *Kuş* (1979) çocuk dergisi (Virmişa, 1999, s. 210) ile birlikte Kosova Çağdaş Türk Edebiyatı yazarları kendi yayın organlarını oluşturmuşlar ve edebî ürünlerini vermeye başlamışlardır. Bu gazete ve dergiler vasıtasıyla yüzlerce yazar ve şair yetişmiştir. *Türkçem* dergisi bugün geldiği noktada, Çağdaş Kosova Türk Edebiyatı yaratıcılığı açısından zengin bir arşive sahiptir. Dergi içeriğinde özellikle çocuk edebiyatı ürünlerine yer ayrılmaktadır. Görülen odur ki Balkanlarda çocuk edebiyatına ayrı bir önem verilmektedir, çünkü diğer ülkelerde gerçekleşen yayınlar aynı düzlemde ilerlemiştir.

Görsel 1: *Türkçem* Dergisi 263. Sayısı Kapağı

Aylık bir dergi olarak yayımlanan *Türkçem* dergisi “Balkanlarda ana dili zevkini beraber yaşatalım” ilkesiyle yayın hayatını sürdürmekte ve Türkçeye vermiş olduğu önemi belirtmektedir. İsminden de anlaşılacağı gibi hem tecrübeli yazarlara hem de genç yazar adaylarına kendilerini ifade etme ve yazdıklarını paylaşma fırsatı vermektedir. *Türkçem* dergisi 1999 yılından bu yana Kosova/Prizren’de, Zeynel Beksaç önderliğinde yayın hayatına devam etmektedir. Genelde BTE’ye ve özelde Kosova Türk edebiyatına son sayısına kadar ciddi katkılar, hizmetler sunmuş bir yayındır. Bundan sonra da Türkçeye gönül vermiş kalemlerle etki ağını genişleteceği açık olarak görülmektedir. Dergi yirmi üç sayfadan oluşmaktadır. *Türkçem* dergisinin hem sahipliğini hem de genel yayın yönetmenliğini şair Zeynel Beksaç yürütmektedir. Derginin 263. sayısının yazı kurulu, Dr. Taner Güçlütürk, Leyla Emin Şerif, Şirin Zaferyıldızı, Agnesa Globoder, Nadide Birvenik, Attila Beksaç ve Canan Özer’den oluşmaktadır. Danışma kurulu ise şu isimlerden meydana gelmektedir: Prof. Dr. Rıdvan Canım, İskender Muzbeg, Dr. Feyyaz Sağlam, Enver Baki, Arif Bozacı, Dr. Beste Sakallı, Aziz Serbest, Nihan Işık ve Seyran Süleyman. Görüldüğü üzere dergide sanat ve akademi camiasından isimler yer almaktadır. *Türkçem* dergisi, Kosova Çocuk Kültürü ve Edebiyatı Araştırma Derneği (KÇKEAD) himayelerinde yayımlanmaktadır. *Türkçem* dergisi aynı zamanda genel yayın yönetmeni tarafından sosyal medya ortamında dijital olarak da paylaşılmaktadır.

Türkçem dergisinin 263.sayısının içeriği şu alt başlıklardan oluşmaktadır: Yayın yönetmeni Zeynel Beksaç, *Editörden* başlıklı yazısında derginin muhtevası hakkında kısa bilgiler paylaşmaktadır. Dergide, D. Mehmet Doğan: “30 yıldır şairi ve şiiri yukarda tutmak istedik” Bursa ve Konya’da düzenlenen “30. Yılında Türkçenin 15. Uluslararası Şiir Şöleni” programı ayrıntılı olarak yer almaktadır. Bu programda, Kosovalı Şair İskender Muzbeg, “Süleyman Çelebi Büyük Şiir Ödülü’ne layık görüldü” haberi dergide konu olarak yer almıştır. Mahmut Bıyıklı, “Şiir Şehir Bursa’da Üç Gün!” adlı yazısında katılmış olduğu Türkçenin Uluslararası Şiir Şöleni’yle ilgili duygularını paylaşmıştır. Leyla Şerif Emin, Kosovalı Türk edebiyatı temsilcilerinden Zeynel Beksaç’ı konu olarak işlediği “Eski Bir Radyo” adlı öyküsüyle dergide yer almıştır. Burhan Sait’ten, “Şiirler” başlığında şairden bir demet şiir sunulmuştur. “Evet”, “Anahtar”, “Pınar”, “Neyin Nesi” ve “Önemli Olan” adlı şiirlerine yer verilmiştir. Reşit Hanedan, “Ali” adlı öyküsüyle karlı bir havada Ali’nin annesi doğum yapmak üzere iken başkahramanın sergilemiş olduğu cesur davranışı konu edinmiştir. Havva Tekin’den en yeni şiirler kısmında, “Dönelim”, “Pencereler...”, “Dün” ve “Kanamasın Coğrafya” adlı bir demet şiirleriyle dergide yer almıştır. Mümin Ali, “21. Yüzyıl - I.” Düşünce yazısı ve “Kırmızı Beyaz Kelimeler” adlı şiiriyle dergiye katkı sunmuştur. Mehmed Arif, “Bir Dostu Anlamak” adlı öyküsü ve *Köprü* dergisinde Asım Gültekin’in vefatı üzerine yazmış olduğu “Balkanların Asım Abi’si” adlı yazısı *Türkçem* dergisinde de yer almıştır.

Yugoslavya Dönemi Makedonya Türk edebiyatının önde gelen yazarlarından biri olan Necati Zekeriya'nın (1928-1988)³ Orhan adlı kitabından "Sirkin Dilsiz Yıldızı" ve "Anahtar Kimde" öykülerine yer verilmiştir. Seyran Süleyman, "Hasan İzzettin Dinamo'nun Ölümsüz Eserine Dair" yazısıyla *Savaş ve Açlar* roman üzerinde durmuştur. Mehmet Yardımcı, "Güle Güle Turnalar Yolunuz Açık Olsun" yazısıyla yer almıştır. Bayram İbrahim, "Süleyman Brina Hakkında" yazısıyla Brina hakkındaki görüşlerini paylaşmıştır. Prof. Dr. Erdal Bay, "Balkanlardaki Türkleri Kaybedebiliriz!" adlı yazısıyla dergide yer alır. Şükrü Mazrek, "Türkçem" adlı şiiriyle Türkçeyi tema edinerek dergide yer almıştır. Müzik dünyamızdan bir portre kısımdaki yazıda Zeynel Bektaş, "Fadıl Şalıyan" hakkında bazı biyografik bilgiler vermektedir. "Sabit Yusuf'tan Bir Öykü" başlığında ise yazarın "Gülünç Olay" adlı öyküsü yer almıştır. Derginin arka kapak kısmında Mevlüt Kaplan, Türkçeyi tema edindiği "Türk(çe) Yaşamak" adlı şiiriyle yer almaktadır.

Dergide on altı yazar yer almış ve böylece edebî ürünlerini ve yazılarını okura sunmuşlardır. Dergide yirmi altı başlık yer almıştır. Dergi on iki tane şiir, beş deneme yazısı, altı öykü, bir tane kitap tanıtımı, bir biyografi yazısı, bir portre yazısı ve bir de haberden oluşmaktadır. *Türkçem* dergisinde sayı bakımından en yoğun olarak şiirlere yer verilmiştir. Dergide şiirden sonra en çok yer alan öykü ve deneme yazıları olmuştur. Şiirler çağdaş Türkiye Türkçesiyle ve yalın bir tarzda yazılmışlardır. Dergi, Balkanları ve sanat dünyasından haberleri edebî ürünlerde konu edinerek Türkçeyi merkeze almış durumdadır. Derginin bünyesinde hem Balkanlardan yazarlar hem de Türkiye'den sanat ve akademi camiasına mensup isimler yer almıştır. Türkçem dergisinde dikkat çeken bir diğer husus ise çocuk edebiyatı ürünlerine yer vermiş olmasıdır. Dergi, aynı zamanda Kosova'da Türkçe okutulan okullarda yardımcı ders materyali olarak kullanılmaktadır.

2. Köprü Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi (2002-...)

Kuzey Makedonya'da Türkçe Latin harfleriyle yayımlanan ilk süreli yayın 1944'ten sonra yayın hayatına başlayan *Birlik* gazetesidir (Kurt, 2018, s. 9-11). 1951 yılında *Sevinç* ve 1957 yılında *Tomurcuk* çocuk dergileri bu süreci takip eder. Bu dergiler vesilesiyle Makedonya'da Türkçe çocuk edebiyatı ürünleri de boy göstermeye başlamıştır. Daha sonrasında 1965 yılında *Sesler* dergisi yayımlanır (Karakuş, 2015, s. 48). Diğer bir yayın ise, 1994'ten 1999'a kadar devam eden *Üçüncüler* dergisidir (Karakuş, 2014, s. 17). Görüldüğü üzere bahsi geçen yazılı basın üzerinden ilk Türkçe yazılarını yayımlayarak, yazarlar edebî ürünlerini topluma kazandırmışlardır. Böylece "Yugoslavya Dönemi Makedonya Türk Edebiyatı" başlamış olmaktadır (Ali, 2022, s. 32).

³ Detaylı bilgi için bkz: <https://islamansiklopedisi.org.tr/zekeriya-necati> (Erişim Tarihi: 26. 10. 2022)

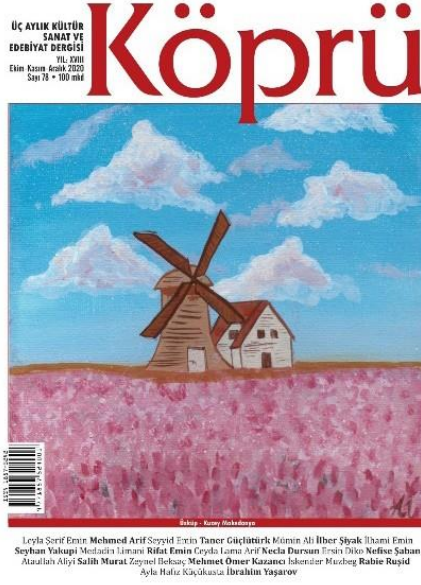

Köprü dergisine kadar olan tarihî süreçte, birçok yazılı basın organları medya dünyasında yerini almıştır. 1991'den sonra "*Günümüz Çağdaş Makedonya Türk Edebiyatı*" varlık kazanmıştır (Ali, 2022, s. 32). Köprü dergisinin 2002 yılında yayına başlamasıyla, modernleşme süreci daha fazla tetiklenmiştir.

Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp'te yayın hayatını sürdüren derginin sahibi Köprü Kültür, Sanat ve Eğitim Derneği, Divan Yayıncılık adına Hüsrev Emin'dir. Genel Yayın Yönetmeni, Leyla Şerif Emin, Editör Mehmed Arif'tir. Derginin yayın kurulu Hüsrev Emin, Doç. Dr. Seyhan Murtezan İbrahimi, Seyyid Emin, Seyhan Yakup ve Medadin Limani'den oluşmaktadır.

Kuzey Makedonya'nın Üsküp şehrinde, 2002 yılından beri yayın hayatını yirmi yıldır sürdüren Köprü dergisi, ismini Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp'te bulunan, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü/Taşköprü olarak da bilinen mimari yapıdan almıştır. Kuzey Makedonya Türk Edebiyatı'nın önde gelen yerel ve süreli yayınıdır. Dergi; edebiyat, sanat ve kültür yayını olarak karşımıza çıkmaktadır. Yılda 4 sayı olarak yayımlanması planlanan dergi, Kuzey Makedonya Türk Edebiyatı genelinden geniş bir yazar kadrosu oluşmakla beraber, genç müelliflerden gelen ürünlere yoğun şekilde yer vermektedir. Edebî türlerden başta şiir ve deneme yazılarına, Makedonya'nın kültür dünyasına dair haberleri ve röportajları da ekleyerek, okuyucuya zengin bir içerik sunmaktadır. Dergide, diğer Balkan ülkeleri yazarlarına da yer verilmektedir. Zaman zaman sanat faaliyetini Türkiye'de icra eden yazarlar dergide yer alarak desteklerini vermişlerdir. Bu durum BTE açısından önem arz etmektedir. Ayrıca derginin, Türkçe düşünen ve kendi ana dilinde yazma kabiliyeti elde edebilmiş gençlere kapısını açmış olması ülke ve bölge için elzemdir. Bu mesele güzel Türkçe yazan yeni bir neslin yetişmesi noktasında motive edici unsurdur. *Köprü* dergisi, yirmi yıllık bir yayın tecrübesi ve arşivi (Ali, 2022, s. 42-48) ile bugüne kadar yayımlamış olduğu 78. sayısı ile yayın hayatını sürdürmektedir ve bu sayısı incelemeye tabi tutulmuştur.

Görsel 2: Köprü Dergisi 78. Sayısı Kapağı

Derginin bu sayısı elli altı sayfadan oluşmaktadır ve içeriği yirmi dört alt başlık olarak düzenlenmiştir. Yirmi bir yazar dergide yer almıştır. Dergide toplam dokuz deneme yazısı, sekiz tane şiir, bir kitap tanıtımı, bir tane röportaj, bir tane bilimsel makale ve bir tane kültür haberi yer almaktadır. Özlü sözlerle dergi biter. Edebî türler olarak en çok deneme ve şiirlere yer verildiği söylenebilir. Şairler genellikle yalın bir dille ve serbest tarzda yazmışlardır. Dergide öyküye rastlanılmaması telafi edilmesi gereken bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Dergi, çok çeşitli bir konu yelpazesine sahiptir. Takdim yazısından sonra Leyla Şerif Emin, “Varlığımızın ve Tarihimizin Kanıtı” deneme yazısıyla modernleşme ile birlikte geleneklerin unutulduğunu ifade etmekte ve geleneğin yaşatılması gerektiğini vurgulamaktadır. Mehmet Arif, “Balkanların Asım Abi’si” yazısıyla Türkiyeli yazar Asım Gültekin’in vefatını kaleme almıştır. Seyyid Emin, “Çevrimiçi Eğitim Mümkün mü?” meselesini irdeleyerek eğitim konusunu ele alır. Taner Güçlütürk, “Üsküb’ün, Eylül’ün ve Nostaljinin Şairi Leyla Şerif Emin “Bir Üsküp Masalı” Adlı İlk Şiir Kitabıyla Aramızda” kitap tanıtımı yazısıyla dergiye katkı sunar. Mumin Ali, “Beraber Yaşadığımız ve Yaşlandığımız Kavramlar - II Edebiyat Kavramı” adlı yazısıyla edebiyat kavramı üzerinde durur. İlber Şiyak, “Kosova’dan Çanakkale’ye” adlı yazısıyla Çanakkale Savaşı’nı konu edinir. Ceyda Lama Arif, “Zaman Tüneli” deneme yazısıyla dünyaya çocuk gözüyle bakılması ve sağduyulu olunması gerektiğini söyler. Necla Dursun, “İki İpek Kanat” adlı yazısıyla İstanbul

güzellemesi yapar. Ersin Diko, “Gostivar’da Unutulmaya Yüz Tutmuş İki Önemli Osmanlı Camisi” yazısıyla, Osmanlı dönemi yapılan ve bakımsız kalan mimarî eserlere dikkat çekmektedir. Nefise Şaban, “Zihin Sağlığınıza İyi Gelecek 5 Basit Uygulama” adlı yazısında dijital çağda insan sağlığına iyi gelecek bazı aktivitelerden bahseder. Ataullah Aliyi, “Fitne Kavramının Kur’an’daki Dilsel Belirginliği” adlı makalesinde fitne kavramını inceleyerek ayrıntılı bilgiler verir.

Şiirler kısmında İlhami Emin⁴ “Çambayırından Radoviş” isimli eseri ile yer alır. Emin, sade bir dille ve kendi çocukluk yıllarını konu edinerek, doğduğu Radoviş’te yaşadığı Hıdırellez anılarını şiirleştirmiştir. Leyla Şerif Emin, “Kır Kalemî Hakim Bey” adlı şiirinde kadın bir şair olarak yazmanın muhasebesini yapar. Şiirle zor işlere kalkıştığını itiraf eder. Mehmed Arif, “Hicran” adlı şiiriyle maziye özlem duyarak, bazı geleneklerin kaybolmasına, ayrılmasına ağıt yakarak hüznünü dile getirir. Seyhan Yakupi, “Hüzün Sokağı Beş Numara” adlı şiiriyle ölüm, ayrılık, bekleme ve hüznü meselesini tabiat ve sonbahar mevsimi üzerinden işler. Medadin Limani, “Zıyanı İzah” adlı şiiriyle dünyada göçle yaşanan ölümleri serzenişle dile getirir. Zeynel Beksaç, “Sen Bakınca Öyle” adlı şiiriyle aşk temasını işler. Bir Rumeli Türkçe aşkı yaşatıcısı olan şair, şiirini özenle ve güzel bir Türkçe ile kurgulayarak inşa eder. İskender Muzbeg, “Sevginin Sivri Dağlarında” şiiriyle sevgi üzerine durur. Mehmet Ömer Kazancı, “Bu Zeynel Beksaç Hoca” adlı şiirini Kosovalı şaire ithaf etmiştir. Mümin Ali, “Biz de Kalıcı Değiliz” isimli şiiriyle dergide yer alır. Rabie Ruşid, “Tınılar Ağlattı” şiiriyle hayata dair duygularını dile getirir.

Derginin Kültür Haberleri bölümünde Ayla Hafız Küçükusta’ın “Güçlütürk’e Balkanlarda Türk Kültürüne Hizmet Ödülü” haberine yer verilmiştir. Sanat Fidanlığı bölümünde İbrahim Yaşarov’un, “Dilimiz Varlığımız ve Kimliğimiz” denemesi bulunmaktadır. Özlü Sözler kısmında ise birçok yazar, şair ve düşünürün sözlerine yer ayrılmıştır. Bu kısımda okurlara, hayata dair sorgulayıcı, düşündürücü ve öğüt verici mesajlar verilmiştir. Derginin Hasbihâl kısmında Seyyid Emin “Salih Murat ile Hasbihâl: ‘Kuzey Makedonya Anayasası Yeniden Avrupa Standartları Doğrultusunda Değiştirilmeli’” başlığı altında bir röportaj gerçekleştirir.

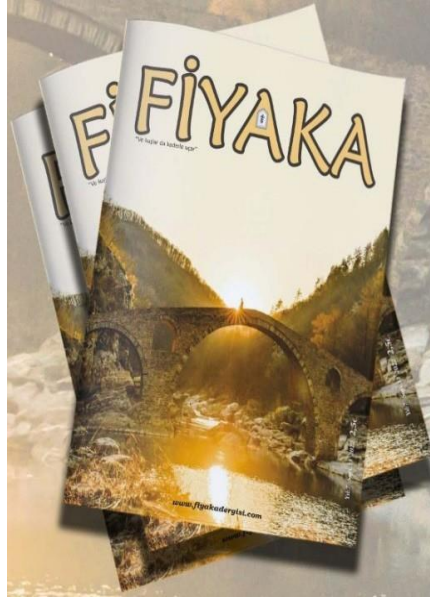
Dergi, edebiyat, tarih, ilahiyat psikoloji vb. farklı disiplinlere ait konulara yer vermektedir. Bütüncül bir yaklaşımla ve kapsayıcı bir yayın politikası kullanarak, Balkanları ilgilendiren Türkçe meseleleri gündeme taşınmaktadır. Özelde Makedonya Türklerine dair birçok meselelere yoğunlaşılmaktadır. Derginin muhtevası ayrıca günümüzde Türkçenin temsilini ve edebî dil olarak kullanım boyutunu bizlere göstermektedir. Güzel Türkçe kullanmayı esas alarak, edebî değeri yüksek yazılar üretilmektedir. Dergilerin sağladığı imkânlarla sürekli yazarların Türkçeye

⁴ Kuzey Makedonya Türk Edebiyatı’nın önde gelen isimlerinden biri olan, 2020 yılında vefat eden İlhami Emin’in şiirine de dergide vefa olarak yer verilmiştir. Bu konuda yapılan örnek bir çalışma ve daha geniş bilgi için bakınız: Kurt, O. (2018). *İlhami Emin’in Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Edirne: Trakya Üniversitesi, s. 29-39.

büyük katkılar sunduğu görülmektedir. Şiirler bölge meseleleriyle birlikte, aşk, tabiat, sevgi, ayrılık gibi evrensel temalardan oluşur. Dünya gündemine dair konular da dergide bulunan şiirlerde yer almıştır.

3. *Fiyaka* Düşünce Kültür ve Edebiyat Dergisi (2013-...)

Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde Türk edebiyatının gelişmesine katkı sunan yayın organlarının mazisi mevcuttur. Fakat yazılı basın 1923 Lozan Barış Antlaşması ile hareketlilik kazanmıştır (Mehmet, 2016, s. 7-23). 1923'ten sonra birçok gazete ve dergi basın dünyasında yerini alır. İlk örnekler birçok yazarın yetişmesine imkân sağlamıştır. Yazılı basın camiası dergilerle birlikte daha özel bir kitleyle seslenerek edebiyatın, sanatın, düşüncenin gelişmesini olumlu yönde etkilemiştir. Yunanistan/Batı Trakya Türk edebiyatının geçmişini ve bugününü ele aldığımız zaman çağdaş edebiyatın ilerlemesi dergi ve gazetelerin katkısıyla olduğu görülmektedir. Batı Trakya Türk basınında ilk örnek olarak kabul edilen *Muallim* mecmuası 1933 yılında yayın hayatına başlamıştır. Akabinde 1962 *Aliş* çocuk dergisiyle, çocuk edebiyatı öncelikli olmuştur. Bu minvalde *Birlik* dergisi 1963 yılında eğitim bilimi ve kültür meseleleriyle aynı çizgiyi takip etmiştir (Mehmet, 2016, s. 20-21). Ayrıca daha birçok yazılı basın örneği mevcuttur. Özellikle incelemiş olduğumuz *Fiyaka* dergisinden hareketle, dergilerde yayımlanan edebî türlerin, modern edebiyatın gelişmesine katkı geçmişte sunduğu ve günümüzde sunmaya devam ettiği açıkça görülmektedir. *Fiyaka* dergisi 2013 yılı dâhilinde resmi kuruluş sürecini tamandıktan sonra, 2014'te basılmaya başlamıştır. *Fiyaka* dergisinin imtiyaz sahibi ve genel yayın yönetmenliğini Hüseyin Mehmet yürütmektedir. *Fiyaka* dergisi yayın türü yerel süreli ve iki aylık olarak Yunanistan-Batı Trakya'da yayımlanmaktadır. Dergi Türkçe olarak yazan bölge yazarlarına öncelikli olarak yer vermektedir. Yer yer diğer Balkan ülkeleri yazarlarına da eserlerini yayımlama imkânı verilmektedir. *Fiyaka* dergisi 33. sayısında “ve kuşlar da kaderle uçar” ön kapak mottosuyla kendine özgü bir tarzda okuruna seslenmektedir. Dergi otuz dört sayfadan oluşmaktadır. “Düşünce, Kültür ve Edebiyat” Dergisinin 33. sayısı Temmuz - Ağustos 2022 sezonunda okuruyla buluşmuştur. Basım yeri İstanbul olan dergi, Batı Trakya'da dağıtılmaktadır. Yunanistan/Batı Trakya Türk edebiyatının bugününü, dikkate aldığımız derginin 33. sayısından hareketle incelenmektedir.

Görsel 3: *Fiyaka* Dergisi 33. Sayısı Kapağı

Fiyaka dergisinde on bir tane yazar yer almıştır. Derginin içeriği on iki alt başlıktan oluşmaktadır. Dergide yedi deneme yazısı, dört şiir, bir öykü, bir de kitap tanıtım yazısına yer verilmiştir. Düşünce yazılarında birçok farklı disiplinden meseleler işlenmiştir.

Fiyaka dergisi *Editörden* yazısıyla başlar. Yazma üzerine bazı iktibaslar yapılarak yazmanın felsefesine dair görüşler beyan edilir. Ülkü Tamer'in çevirisiyle, César Vallejo'un "İnsanları Çocuklara Bölen Öfke" adlı şiiriyle dergiye giriş yapılmıştır. Ahmet Molla Memet, "Zamanın Ehemmiyeti ve Sultan II. Abdülhamid'in Türkiye Dışında İnşa Ettirdiği Saat Kuleleri" isimli yazısında, bugünkü Türkiye sınırları dışında bulunan saat kulesi örneklerini işler. Fatih Kurt, "Küresel Sermayenin Muhafızları: Süper Kahramanlar" adlı denemesinde Hollywood sinema dünyasının üretmiş olduğu filmleri eleştirel bir bakış açısıyla tahlil eder. M. Yasir Cebeci, "Birle Beş Arasında..." adlı öyküsüyle yer alır. Bilal Sarımahmut, "Batı Trakya'nın İsimsiz Kahramanları" adlı yazısında Osmanlı Döneminde yaşamış bir askerin trajik hikâyesini anlatır. Koray Bağdatlı, "Alelade Şeyler Kılavuzu" denemesinde şikâyet psikolojisini eleştirir. Beyzanur İmam, "Hayat'ta Sadece Sorunlar Mı Vardır?" deneme yazısında hayatta sorunlarla birlikte kolaylıkların da olduğunu ve bu sorunların olumlu düşüncelerle aşılabileceğini ifade eder. Ayşe Âdem, "Klepsydra" adlı şiirinde su saati ve zaman kavramını tema edinir. Harun Halil, "Girit Emirliği" yazısıyla tarihî meseleleri işler. Zeynep Recep, "İncelik" adlı

şiiirinde acı duygusu üzerine durur ve insan başkasını kırmamaya dikkat etmesi gerektiğini söyler. Melis D. Hasan, “Hakikat” adlı denemesinde hayat ve hakikat meselesi üzerine durur. Derginin Adamlar Sözler kısmında Fatih Kurt’un “Nuri Pakdil’in ‘Bağlama’ Kitabı Üzerine Değıniler” adlı yazısı yer almaktadır. Kitap üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Derginin son kısmı olan *Kitaplar* bölümünde ise Türkiye’de yayımlanmış olan bazı kitaplar özet olarak takdim edilmiş ve bazı yazarlardan kısa pasajlar verilmiştir. Derginin arka kapak kısmında Hüseyin Mehmet’in, “Birşey” adlı şiiri yer alır. Böylece *Fiyaka* dergisinin otuz üçüncü sayısı şiirle başlamış şiirle bitmiştir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, dergi bireysel ve toplumsal konular, tarihî emirlikler, dinî meseleler, sinema dünyası, mimari gibi yazılardan müteşekkildir. Dergide standart bir dergi formatı kullanılmamakla beraber, herhangi bir dosya konusu ele alınmamıştır. Temel strateji olarak dergide bir ana tema belirlendiği ve onun etrafında kurgu yapıldığı takdirde, fikrî altyapının daha sağlam oturacağı ve yayın politikası resminin daha netleşeceği kesindir. Dergideki edebî türler şiir alt başlığında şiirler, deneme alt başlığı altında deneme yazıları vb. şekilde düzenlenirse daha estetik bir görünüm oluşturacak ve aynı zamanda okuma kolaylığı sağlayacaktır. Ayrıca okuyucu “bugün şiir okuyacağım, yarın öykü, öbür gün kitap tanıtımlarını gözden geçireceğim” mantığında, her gün derginin farklı bir kısmını inceleyebilir. Böylece çorba, ana yemek ve tatlı mantığında enfes bir yemek ziyafeti olacaktır. Dergide İstanbul Türkçesi kullanılmıştır. Şiirler estetik bir kaygı ile kaleme alınarak, Türkçenin bütün imkânları kullanılmıştır. Yerel ağızlara, şivelere pek rastlanılmamaktadır. Türk edebiyatının yakından takip edildiği derginin “Kitaplar” kısmında açıkça görülmektedir.

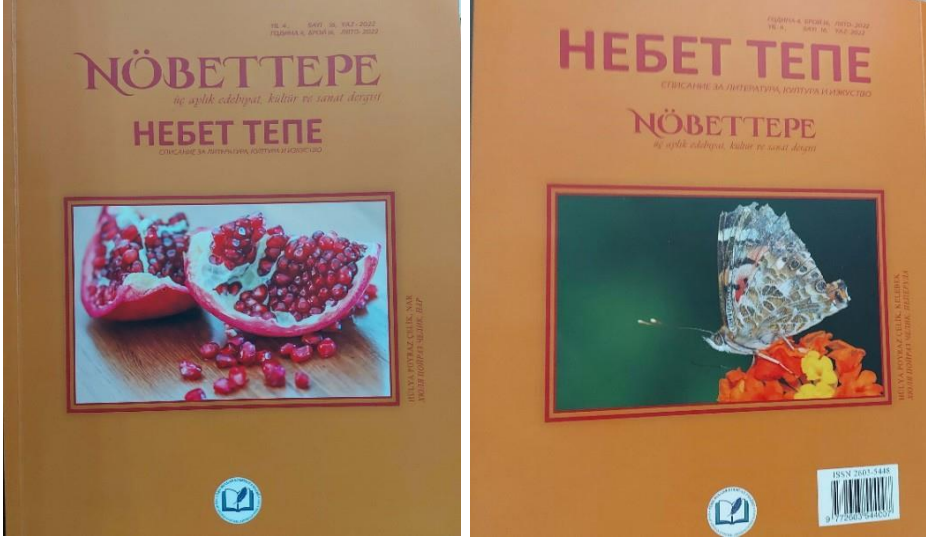
Fiyaka dergisi; yazar kadrosu, güncel meselelere değınmesi ve katılmış olduğu fuarlarda gösterdiği canlılıkla, BTE’nin önde gelen periyodik yayınlarından bir tanesi olduğunu göstermektedir. Dergi, şiir, deneme, öykü ve kitap tanıtımlarıyla beraber, dünya edebiyatından şiir çevirileri de neşretmektedir. Sadece Batı Trakya’dan değil, Türkiye’den de katkı sunan yazarlara yer vermektedir. Özetle bölgedeki genç yazar adaylarının yetişmesi noktasında mektep olma iddiası ile yayın hayatına devam etmektedir. Bu tarz yayınlar; lisans, yüksek lisans, doktora gibi eğitimlerden geçmiş ve akademisyen adayı olan bölge gençliğine, meşreplerine uygun yazma ortamı oluşturma noktasında elzemdir. Böylece direkt olarak Türkçenin gelişmesine de bir katkı sağlanmaktadır. Derginin ifa ettiği diğer vazife ise, yazıyla meşgul olan müelliflerin süreklilik sağlamalarını temin etmektir. Balkanlarda Türkçenin devamlılığını sağlamak ve yüksek edebiyat zevkinin yapı taşlarını örmek için, dergiler birleştirici harç rolü görmektedir. Balkanlara bir bütün olarak bakıldığında Türkçe edebiyat, sanat, kültür ve düşünce içerikli dergilerin kadroları gönüllülük esasına dayalı olarak çalışmalarını yürütmektedir. Bu

sebeptendir ki, neşriyatın genel itibarıyla uzun ömürlü olamadığı, sadece belli başlı gazete ve dergilerin süreklilik sağlayabildiği görülmektedir. Edebiyatın taşıyıcısı olan dergiler son kertede bölgede giderek güçlenmektedir, fakat anlaşıldığı kadarıyla neşriyat işinin büyük yükünü genel yayın yönetmenleri taşımaktadır. Balkanlarda çağdaş Türk edebiyatının ortaya çıkışından itibaren bu durum pek değişmemiştir. Görülen o ki edebiyat, maliye ve yönetim bilimini bir noktada birleştiremedikleri takdirde, BTE yayıncıları, yazarları ve okurları zorluklar yaşamaya devam edeceklerdir.

4. Nöbettepe Edebiyat, Kültür ve Sanat Dergisi (2018-...)

Osmanlı döneminden günümüze kadar Bulgaristan'da Türkçe süreli yayınlar listesi oldukça kabarık bir sayıdadır. Bulgaristan Türkleri 1928'den sonra Latin harfleriyle Türkçe yayınlar yapmaya başlamışlardır. Genellikle siyasi rejimi destekleyen yayın organlarına destek verilmiştir. Bu tabloya rağmen 1928'den sonra yeni harflerle çıkarılan gazeteler ve dergiler sayesinde birçok Türk yazar yetişmiştir. Bulgaristanlı Türkler, zaman zaman siyasi erkin kapattığı birçok yazılı basın organları olmasına rağmen varlık mücadelelerini yazarak devam ettirmiştir.

Yenilik gazetesi (1928), *Çocuk Sevinci* dergisi (1932) ve *Turan* (1932-1934) dergisi Bulgaristan'da Türkçe Latin harfleriyle yayımlanan ilk yayın örnekleri olarak gösterilebilir (Kerim, 1999, s. 185-196). Aynı zamanda *Deliorman*, *Halk Sesi*, *Rodop* gibi daha birçok yazılı basın organları belli periyotlarla yayımlanmıştır (Kerim, 1999, s. 185-196). Ayrıyeten çocuklar için birçok dergi de neşredilmiştir (Akgün, 2016, s. 73-96). Türkçe için sessiz ve uzun olarak nitelendirilebilecek yıllara kıyasen, doksanlardan sonra yeniden bir hareketlilik başlamıştır. Örneğin *Alev* dergisi (2008-2017) Türkçe yazarlar için elzem bir adres olmuştur. Bugün ise *Nöbettepe* bu vazifeyi devam ettirmektedir. Türkçe, *Nöbettepe* dergisiyle daha renkli bir görünüm kazanmıştır.

Görsel 4: Nöbettepe 16. Sayısı Dergi Kapağı

Dergi; ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış sayıları olarak yılda dört kez yayımlanmakta, iki ana bölümden oluşmakta ve toplam seksen sekiz sayfadan meydana gelmektedir. İlk bölümünde Türkçe metinlere, ikinci bölümünde ise Bulgarca metinlere yer verilmiştir. Derginin içindekiler kısmı Bulgarca ve Türkçe olarak hazırlanmıştır. Derginin her iki bölümünde bulunan metinler tercümelere değil, özgün yazılardan oluşmaktadır. Sadece bir istisna dergi editörü Kadriye Cesur tarafından Türkçeye tercüme edilen Rumen İvançev'in şiiridir. Dergi tercüme edilmiş olanla beraber altı şiir, bir deneme, bir öykü, iki kitap tanıtım yazısı ve bir de bilimsel makale içermektedir. Dergide edebî tür olarak şiir yoğunluktadır ve Balkanlar konusu ana gündem olarak tutulmuştur. Bununla beraber diğer dünya edebiyatlarına da yer verilmiştir. Dergideki metinler güzel ve sade bir Türkçe ile yazılmıştır.

Yapılan çalışmanın kapsamı gereği dergideki Türkçe yazılmış olan metinler değerlendirmeye alınmıştır. Bulgarca yazılmış olan metinler çalışma kapsamı dışındadır. *Nöbettepe* dergisi ismini Bulgaristan'ın Filibe şehrinde bulunan yedi tepenin birisi olan 'Nöbet Tepe'den' almaktadır. *Nöbettepe* dergisinin ilk sayısı sonbahar 2018 yılında basılmış ve 2022 yılına kadar toplam 16. sayı yayımlanmıştır. Araştırmanın amaçları ve kapsamı doğrultusunda, derginin yaz dönemi 16. sayısı ele alınarak değerlendirme yapılacaktır. *Nöbettepe* dergisinde Türkçe ve Bulgarca olmak üzere, iki dilde edebî içerikler bulunmaktadır. Üç aylık periyotlarla "edebiyat, kültür ve sanat" dergisi şeklinde yayımlanmaktadır. Derginin basımı İstanbul'da, dağıtımı ise Bulgaristan'da yapılmaktadır.

Dergi Türk-Bulgar Edebiyat Kulübü tarafından Filibe’de seçkin bir içerikle neşredilmektedir. Genel Yayın Yönetmeni Kadriye Cesur, Yazı İşleri Müdürü Dr. Aziz Nazmi Şakir-Taş, Genel Koordinatör Şenar Bahar’dır. Genel yayın kurulu ise, Dr. Anton Baev, Doç. Dr. Elena Getova, Prof. Dr. Evdokia Borisova, Dr. Harun Bekir, Prof. Dr. Hasine Şen Karadeniz, Prof. Dr. Hüseyin Mevsim, Dr. Menent Şükrieva, Doç. Dr. Yordanka Bibina ve Vedat S. Ahmed gibi edebiyatçı ve akademik vasfı birleştiren entelektüel isimlerden oluşmaktadır.

Derginin 16. sayısı, on iki yazar ve on iki alt başlıktan oluşmaktadır. Derginin başında Kadriye Cesur, *Editörden “Narin Bereketiyle”* adlı yazısıyla derginin muhtevasına dair özet bilgiler paylaşmıştır. Derginin şiirler kısmı Kosovalı usta şair Zeynel Beksaç’ın, *“Bir Nilüfer Akşamında”* adlı, tasavvufi bir söylemin hâkim olduğu şiiriyle başlamıştır. Şiirde Yunus Emre, Mevlana, Melamilik ekseninde Rumeli havası hissedilmekle beraber, serbest tarzda ve güçlü bir Türkçeyle yazılmıştır. Reyhan Ferad, yalın bir dille ve dörtlükler hâlinde yazılmış *“Rodoplarım”* adlı şiirinde, Yunus Emre etkisini hissettirecek şekilde Rodoplara olan sevgisini dile getirmektedir. Ulviye Altınsoy, *“Yelkenli Gemi”* adlı şiirinde engellere rağmen sevgilisine kavuşma duygusunu aktarmış ve sevgiliye olan hasretiyle hedefine varacağını belirtmiştir. Nevin Sadıkova, *“Kalbimden”* adlı şiirinde küçük bir kuş imge teşbihi üzerinden kalbinin hayat karşısında nasıl kırıldığını, pişmanlığını, üzüntüsünü dile getirmiştir. Bayram Kuşku, *“Kader Türküsü”* adlı şiirinde hayatını kadere bıraktığını ifade eder. Ayrıca, Rumen İvançev’in dergide Bulgarca olarak yayımlanan *“Açık Kalmış Bir Kitap”* adlı şiiri dergi editörü Kadriye Cesur tarafından Türkçeye tercüme edilerek iki dilde yayımlanmıştır.

Kitap tanıtımı kısmında Hasine Şen Karadeniz *“İstanbul Bulgarlar”* adlı yazısında, Georgi P. Kostandov’un *“İstanbul Bulgarlar ve Eski İstanbul”* isimli kitabı ve Vercihan Ziflioğlu’nun, *“Kayıp Zamanın Çocukları & İstanbul Bulgarlar”* adlı eseri üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Basri Zilabid Çalışkan *“Kitap Ülkesi”* adlı yazısında Gülberk Bilecik’in *“Filibe’de Osmanlı Mimari Eserleri”* adlı eserinin ve Nebiye İbrahim Akbıyık’ın *“Fantastik Roman Büyük Buluşma”* isimli kitabının tanıtımı yapılmıştır.

Bilimsel makale kısmında Atıf Akgün *“Tuna Boyunda Türkçe’yi Bekleyen Bir Şair: Naim Ömer Bakoğlu”* adlı makalesini derginin on beşinci sayı yazısının devamı olarak kaleme almış ve şairin edebî yaratıcılığı üzerinde durulmuştur. Derginin *“Bir Usta Bir Çırak”* adlı köşesinde usta-çırak tecrübe paylaşımı konusu işlenmiş ve bazı usta yazarlar ile genç çıraklar tanıtılmıştır. İlk olarak Bulgaristanlı şair İbrahim Kamberoğlu hakkında biyografik bilgiler arz edilmiş ve şiirlerinden *“Soruların İsyanı”, “Ahmet Abi”, “Mevsimler Hep Hüzün”* gibi örnekler verilmiştir. İkinci olarak tanıtılan isim ise resim ve şiirle meşgul olan genç sanatçı Esin Salim’dır.

Dergide yağmur ve sevgili üçgeninde bir hasret teması işlenen “Gece” adlı şiirine yer verilmiştir. Denemeler kısmında Tamer Çalışır “Hayatın Roman” adlı yazısında herkesin bir hikâyesi olduğunu örnekler üzerinden işlemiş ve bazı yorumlarda bulunmuştur. Öykülerde Mehmet Alev “Selâmsız Memleket” adlı eserinde Yusufgiller ailesinin hayatını ve şehirdeki yabancılaşmadan sıkılan yaşlı dedelerinin köye gitme isteğini tema olarak işlemiştir.

5. *Bağ-lar* Edebiyat, Düşünce ve Kültür Dergisi (2022-...)

Bağ-lar dergisinin imtiyaz sahibi Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı YTB⁵ adına Abdullah Eren’dir. Derginin basım yeri Ankara olup, dağıtımı Balkanlarda yapılmaktadır. Derginin Genel Yayın Yönetmeni Ali Işık, Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Murat Arslan, Yayın Danışmanı Erkan Girişit ve Genel Editörü Sibel Kılıç’tır. *Bağ-lar*, “Edebiyat, Düşünce ve Kültür” dergisi olarak yayımlanmaktadır. *Bağ-lar* dergisi, BTE’nin tamamını kapsayan ilk mecralarından biri olmaya adaydır. BTE temsilcisi olan birçok yazar ve şair dergide yer almıştır. Derginin ilk sayısında kapak şiiri olarak Balkanlı şair Yahya Kemal Beyatlı’nın *Kaybolan Şehir* adlı eseri yer almaktadır. *Bağ-lar* dergisi, yüz kırk dört sayfalık bünyesi ve otuzun üzerinde zengin yazar kadrosuyla içerik ve konu çeşitliliği bakımından geniş bir yelpazeye sahiptir. Derginin birinci sayısında Türkiye, K. Makedonya, Bosna Hersek, Kosova, Yunanistan/Batı Trakya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Sırbistan gibi ülkelerin yazarlarına yer verilmiştir. Dergi bünyesinde otuz dokuz alt başlık ve geniş bir konu yelpazesi barındırmaktadır.

Görsel 5: *Bağ-lar* Dergisi 1. Sayısı Kapağı

⁵ Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

Bağ-lar, 2022 yılında Ankara’da ilk sayısı ile yayın hayatına başlamış ve “*edebiyat, düşünce ve kültür*” dergisi olarak tanımlanmıştır. YTB himayesinde matbu ve dijital olarak yayımlanmakta, dağıtımı ise ücretsiz olarak yapılmaktadır.⁶ *Bağ-lar* dergi isminden de anlaşılacağı gibi BTE’nin her yönüyle aktarıcı, “bağlayıcı” ve “kuşatıcı” bir özelliğini de bünyesinde barındırmaktadır. *Bağ-lar*, güzel bir tasarım ve dosya konusu çerçevesinde öykü, deneme, şiir, sinema, seyahat ve kitap tanıtımı başlıklarıyla BTE’ye değinilmektedir. Dergi içeriğinde on beş öykü, sekiz deneme, yedi dosya konusu, beş şiir, bir sinema üzerine yazı, iki seyahat yazısı ve bir kitap tanıtım yazısı mevcuttur. *Bağ-lar* dergisinde en çok yer verilen edebî tür öykü olmuştur. Medadin Limani, “Tito’nun Karşısında Bir Çocuğun Hayali” adlı öyküsünde Yugoslavya dönemi rejim lideri Tito’ya karşı eleştirel bir bakış açısı benimsemiştir. Meyrem Krüezi “Alacakaranlık” hikâyesinde, kendi benliğini bulma arayışı içerisinde kurguladığı bir dünya ile yerini alır. Hüseyin Mehmet “Sefer Tası” adlı öyküsünde sade Türkçesiyle bir kazayı konu edinir. Furkan Şaban “Yeşil” adlı öyküsünde yaşadığı anılarını hikâyeleştirmiştir. M. Yasir Cebeci “Bir Ömür” adlı öyküsüyle dergide yer alır. Rabie Ruşid “Bir MÖ Sesi Gelse” adlı öyküsünde ineği kaybolan bir köylünün durumunu işlemiştir. Ceyda Lama Arif “Sıcak Bir Günün Soğuk Hikâyesi” adlı eserinde iki çocuğun otobüste geçen zamanını ve durumunu öyküsüne konu edinir. Altay Mısırlı “Bir Bütün” adlı öyküsünde psikolojik bir anlatım kullanarak Vildan karakteri üzerinden metnini inşa etmiştir. Reyhan Mustafa Ferad “Uğur Böceği” adlı öyküsünde Hasan amca ve Ayşe teyzenin köylerinde yaşadıkları bir durumu yazmıştır. Sezin Spahiya “Değişim” adlı öyküsünde erken kalkan yol alır misali, her şeyin emek ve sabırla olduğuna işaret etmiştir. Fatme Mustafafova İsyam “Şeytan Köprüsü” adlı öyküsünde Bulgaristan’da var olan bir Osmanlı köprüsünü; Melek, Aylin ve Emre karakterleri üzerinden adeta gezi havası içinde anlatmıştır. Behima Asan “Orkide” adlı öyküsünde kanser hastası bir kadını konu edinmiştir. Merve Kara Halil “Azap Döngüsü” adlı öyküsünde hayatta azap çeken bir kişinin intiharını işlemiştir. Celil Borluoğlu “Nazmi” adlı öyküsünde başkarakter Nazmi’nin yaz tatili, çiftçilik, eğitim ve iyi bir öğretmen olma hâyalini işlemiştir. Esmâ Deli Hasan “Yalnızlık” adlı öyküsünde dijital çağın sosyal medya platformlarına eleştirel göndermeler yaparak Neriman’ın psikolojisini ve yalnızlığı konu edinmiştir.

Deneme yazıları kısmında Azize Ramadani “Post-Modernizmi Konuşmak” başlığıyla postmodernizm meselesini irdeler. Mehmed Arif «*Şiir, Şairin Nefesi*» yazısında şiir ve şaire dair görüşlerini ifade eder. Ahsen Nuredin, “Bir Geleneğin Adı: Ayvar” isimli Balkanlarda yapımı gelenek haline gelen bir yemek türünün yapımını işler. Rahima Receplar “Gora” adlı yazısında Balkanlarda yaşayan Goralları ve tarihlerini konu edinir. M. Huzeýfe Küçükaytekin «*Âlemlerden Âlemlere*» adlı

⁶ Dergiyi dijital ortamda okumak ve incelemek için bkz: <https://www.ytb.gov.tr/baglar/1/> (Erişim Tarihi: 31.10.2022)

yazısında insanoğlunun dünyada yaşadığına dair bir iz bırakma uğraşını işlemiştir. Beyzanur İmam “Bizden Eksilen Nedir?” adlı yazıda her şeyden şikâyet eden ve yalnızlaşan bir nesilden bahseder. Rahime Recepları “Pratik Kadın” adlı denemesinde kadınlara dair güncel olan bazı meseleleri gündemine almıştır. İkramiye Altıparmak “Matematik Her Yerde” adlı denemesinde bazı örnekler *üzerinden* giderek matematiğin hayatın her yerinde olduğunu vurgulamaktadır.

Bağ-lar dergisi 1. sayısının dosya konusu olarak Balkan *Türk* Edebiyatı belirlenmiştir. Bu çerçevede Leyla Şerif Emin “Edebiyatla Tarihsel Köprüler Kurmak” adlı yazısında Kuzey Makedonya *Türk* edebiyatına dair görüşlerini genel olarak ifade etmiştir. Hüseyin Mehmet “Batı Trakya *Türk*lerinin *Türkçeye* Tutunma Biçimi: Batı Trakya *Türk* Edebiyatı” adlı eserinde bölgedeki *Türk* edebiyatının gelişim evrelerinden ana hatlarıyla bahsetmiştir. Taner Güçlütürk “Geçmişten Günümüze Kosova’da *Türkçe* Edebiyat Dergileri” adlı çalışmasında Kosova *Türk* Edebiyatının gelişim süreçlerini ve edebî yaratıcılığını, gazete ve dergilerden örnekler vererek işlemiştir. Mehmed Arif “Balkanlarda *Türk* Sesi: *Köprü Dergisi*» başlıklı yazısında dergiye dair intisabını ve *Köprü* dergisinin yayımlanma süreçlerinden bahsetmiştir. M. Huzeyfe Küçükaytekin “Balkanlardaki *Türk* Edebiyatına Etkileriyle Alhamiyado Edebiyatı” adlı makalesinde Bosna Hersek’teki Alhamiyado edebiyatının tarihî süreçlerinden ve örneklerinden bahsetmiştir. Nezir Tahsim “Mecra-i Efkâr’dan Nöbettepe’ye Bulgaristan’daki *Türkçe* Dergiler” Bulgaristan *Türk* edebiyatı ana çerçevede ele alarak ve yazılı basından somut misaller göstererek günümüzde hâkim olan mevcut durumu özetlemiştir. Enes Güler “Başka (Başka) Bir Dergi” isimli yazısında Bosna Hersek’te belli bir süre yayımlanan ancak yayın hayatına son veren “Başka” dergisinin hikâyesi anlatmıştır.

Şiirler kısmında Emrah Seljaci “Tarih Manzumesi” adlı eserini divan edebiyatı tarzını ve Klasik Osmanlı *Türkçesini* kullanarak beyitler halinde takdim etmiştir. Rabie Ruşid “Fariza” adlı şiirinde bir yakarış içindeki duygu hâlini anlatmıştır. Müberra Karadayı “Akşam Vakti” adlı şiiriyle akşam vaktiyle gelen hüznü duygusunu konu edinmiştir. Mumin Aliov “Bir Balkan *Türkü*sü” adlı şiiriyle Balkanları merceğine almıştır. Saida Sacirovic “Göç” adlı şiirinde tabiatı, yaz mevsimini işlemiştir.

Dergide sinema üzerine sadece bir tane yazı kaleme alınmıştır. Ahsen Nuredin sinema köşesinde “*Bal Ülkesi*” belgeselini konu edinmiştir. Dergide iki tane seyahat yazısı bulunmaktadır. İrem Drda “Şarkının ve Aşkın Şehri: Prizren” adlı yazısında adeta Prizren’i tanıtarak Osmanlı’dan kalma tarihî yapıları güzellere yapmıştır. Nada Dosti “Slovenya’dan Bosna’ya Bir Yolcunun Anıları” adlı gezi yazısında gördüğü yerleri anlatmıştır. *Bağ-lar* dergisinde bir tane kitap tanıtım yazısı vardır. Azize Ramadani “Savaş ve Barış Üzerine Notlar” adlı kitap tanıtım yazısında dünya edebiyatı klasiklerinden Lev Tolstoy’un *Savaş ve Barış* eserine dair bazı

notlar düşmüştür.

Bağ-lar dergisinde diğer türlere kıyasen şiire daha az yer verilmiştir. Öykü ve deneme çoğunluk olarak dergide ön plana çıkmaktadır. *Bağ-lar* dergisi BTE'nin ulaştığı güncel durumu gösterme açısından somut bir örnek teşkil etmektedir. *Bağ-lar* dergisi Balkanlarda tanınan yazar, şair, edebiyatçı ve genç yazar adaylarının yer aldığı bir mecra olduğu açıkça görülmektedir. Birçok yazar kendi ülkelerinde dergi çıkarmış ve yazılar kaleme almış kişilerdir. Böylece *Bağ-lar* dergisi bütün Balkan ülkelerini kapsayan edebî tecrübe ve birikim paylaşma platformu rolünü üstlenmektedir.

Sonuç

Balkanlarda yazılı basın, edebiyatın taşıyıcısı olarak BTE yerel ve uluslararası geniş kitlelere ulaşmasında büyük rol oynamıştır. Türkiye ve Balkanların edebiyat camiaları arasında adeta bir köprü rolü görmüştür. Balkanların farklı ülkelerinde icra edilen Çağdaş Türk Edebiyatı siyasi rejimlerin baskılarına rağmen Türkçenin gelişmesine her zaman katkı sunmuşlardır. Çocuk veya yetişkin edebiyatı fark etmeksizin, Türkçe yazılan her metin dile bir hizmet olarak tarihe kazanmıştır.

Çağdaş Balkan Türk Edebiyatının ortaya çıkışını ve gelişim süreçlerini genel olarak değerlendirdiğimizde dergiler öne çıkmaktadır. Gerek K. Makedonya'da gerekse Kosova, Yunanistan ve Bulgaristan'da ilk çağdaş Türk edebiyatı ürünlerinin dergilerde yayımlandığı görülmektedir. Dergiler sadece bu ülkelerde edebî ürünlerin ortaya çıkmasına değil, aynı zamanda gelişim ve değişim için hem önderlik etmişler ve hem de yeni yazarların yetişmesine vesile olmuşlardır. İlk dönem dergilerinin güdümlü edebiyat neşretme durumunda kalmalarına ve bu yüzden ağırlıklı olarak çocuk edebiyatına yönelmelerine rağmen, çalışmamıza konu olan örnekler günümüzde hâkim olan sanat ve fikir özgürlüğü ortamında görevlerini icra etmektedirler.

Çalışmanın konusunu oluşturan *Türkçem, Köprü, Fiyaka, Nöbettepe* ve *Bağ-lar* dergilerinde aynı dergi formatı kullanılmadığı gözlemlenmiştir. Her bir derginin kendine has bir standardı bulunmaktadır. Bu durum karşımıza bir özgünlük olarak çıktığı gibi bazı durumlarda eksiklik olarak da görülmektedir. Her derginin kendine has bir düzeni olabilir ancak dünyada bilinen dergi standardından yararlanılarak hem okuyucuya bir kolaylık hem de araştırmacılar için sağlıklı bir inceleme ve değerlendirme yapma zemini oluşturulmuş olur.

Balkan Türk yazarlarının Balkanlarda yayımlanan birçok Türkçe dergide şiir, deneme ve öyküleri neşretmeleri, üretken olduklarını ve aktif bir yazı hayatı yaşadıklarını göstermektedir. Dergilerin sağladığı süreklilik, yenilik ve canlı-

lıkla birçok Balkan Türk yazarı BTE'ye kazandırılmıştır. *Bağ-lar* dergisiyle ilk defa BTE'de bütüncül bir yaklaşım sergilenmiştir.

Bilindiği üzere her yazarın bir mizacı vardır. Balkanlarda doğmuş ve büyümüş yazarlar, multi-etnik aile yapıları, çok dilli çevre koşullarında şekillenen hayatları ve bu çevrede almış oldukları eğitimle, adeta bir Balkan çerçevesinden dünyaya bakarak edebî metinlerini inşa etmektedirler. Bu durum BTE'nin en özgün taraflarından bir tanesi olarak zikredilebilir. BTE temsilcileri yapılan genel Türk edebiyatı değerlendirmelerinde Türkiye'de doğmuş, büyümüş ve eğitim almış, Türkçenin bütün hususlarını öğrenerek, yazılı ve hatta sokak edebiyatını dahi sindirmiş yazarlarla ve eserleriyle mukayese edilmemelidir.

BTE dergilerinde yayımlanan edebî türlere bakıldığında genel olarak deneme yazıları ve şiirlerin ağırlıklı olduğu görülür. Sadece *Bağ-lar* dergisinde hikâye türüne ağırlık verilmiştir. Şiirler genellikle serbest tarzda yazılmıştır. Hece veznine pek rastlanılmamaktadır. Çağdaş Türkiye Türkçesi ile yazılmış olan hikâyelerde yalın bir anlatım kullanılmıştır.

Dil; kültür, gelenek ve edebiyat sanatı için taşıyıcı vazifesi görmektedir. Bugün artık dijitalleşmeyle edebiyat hayatın her alanına yayılmış durumdadır. Çalışmaya dâhil ettiğimiz *Türkçem* ve *Bağ-lar* dergilerinin matbu ve dijital olarak yayımlanması dergilerin erişilebilirliği konusunda güçlü bir göstergedir. Diğer üç derginin ise sadece matbu olarak yayımlanması bir zayıflık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak gelinen noktada, incelemeye tabi tutulan bütün dergilerin yayın politikalarında ortak amaçların güdüldüğü gözlemlenmektedir. Ortak amaçlar, BTE ve Türk edebiyatı geleneğinin devam etmesi, estetik yönüyle yüksek sanat ve biçim yönüyle daha güçlü edebî eserlerin üretilmesine katkı sunulması için imkânlar oluşturmak olarak özetlenebilir. Balkan Türk yazarları Türkçeyi her zaman daha yüksek bir seviyeye ulaştırarak okurlara sunmaya çalışmaktadır.

Balkanlarda Türkçenin yaşatılması ve BTE'nin olumlu bir yönden gelişmesi için dikkate alınması gereken bazı hususların varlığı bilinmektedir. Balkan Türk yazı geleneğini süreli yayınlar aracılığıyla kesintiye uğramadan sıcağı sıcağına Türk dünyası ile paylaşmaya yönelik politikaların merkeze alınması gerektiği ortadadır. BTE'nin daha yüksek bir sanat ve estetik görünümü kazanabilmesi için, yayın öncesi belli ölçütleri gündeme alarak eserlerin değerlendirilmesi ve yapıcı eleştirilerin yapılması çok yararlı olacaktır. Bu minvalde yazarların editörler tarafından yönlendirilmesi dergilerin olumlu yönde gelişmesi için katkı sağlayacaktır.

Bugün dijital platformlar sayesinde kurulan edebî dostluklarla uzaklar yakın olmuştur. Dergi ve gazeteler gündemin nabzını tutma ve yüksek sanat yapma bilincini aşılamaktadırlar. Mekân ve zamanın yayın yapma açısından ortadan

kalkması, ulaşım imkânlarının artması, paylaşım seçeneklerinin çoğalmasıyla ülkelerarası edebî sınırların incelendiği söylenebilir. Edebiyat sanatını tek bir merkezde toplamadan ziyade, bir şemsiye altına alarak evrensel bir boyut kazandırmak daha isabetli olacaktır. Dijital platformlar, sosyal medya kanalları, internet ortamı kendi ulaşım ağını sürekli genişletmektedir. Geline nokta Balkan Türk yazılı basınının dijital yayınlarla desteklendiği takdirde daha geniş kitlelere ulaştığı görülecektir. Bunun bilgi teknolojilerinin sunduğu imkânlarını kullanmak ve Balkan Türk medyasının aktif desteğini almak şartıyla gerçekleşeceği bilinmesi gerekmektedir. Velhasıl BTE mecraları ve mensuplarının yerel ve uluslararası çapta etkisini artırma eğiliminde olduğu görülmektedir. Yakalanan rüzgârın faydasını görmek için BTE içerikli organizasyonların artması elzemdir.

İncelemeye tabi tutulan dergiler:

Bağ-lar dergisi (2022). Yıl 1, Sayı 1, Ağustos, Eylül, Ekim. Ankara/Türkiye. Fiyaka dergisi (2022). Yıl 7, Sayı 33, Temmuz, Ağustos. Gümülcine/Yunanistan

Köprü dergisi (2020). Yıl XVIII, Sayı 78, Ekim, Kasım, Aralık. Üsküp/K. Makedonya.

Nöbettepe dergisi (2022). Yıl 4, Sayı 16, Yaz. Filibe/Bulgaristan.

Türkçem dergisi (2022). Yıl 24, Sayı 263. Ekim. Prizren/Kosova.

Kaynakça

Akgün, A. (2016). *Bulgaristan Türkleri Çocuk Edebiyatı (Dönemler-Temsilciler-Türler)*. Ankara: Bengü.

Ali, M. (2022). *Köprü Dergisi Ekseninde Teşekkül Eden Makedonya Türk Edebiyatı (Şiir)*. Üsküp: Divan.

Karakuş, E. (2014). *Makedonya Türk Edebiyatı'nda Üçüncüler*. Üsküp: Yeni Balkan.

Karakuş, E. (2015). *Sesler Dergisi Etrafında Teşekkül Eden Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatı (Şiir-Hikâye)*. Üsküp: Yeni Balkan.

Kerim, Y. (1999). Bulgaristan'da 1878-1944 Döneminde Çıkmış Olan Gazete ve Dergilerin Alfabe Sırasıyla Cetveli. *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri (20-24 Nisan 1998)* içinde, (s. 185-196). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Kurt, O. (2018). *İlhami Emin'in Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Edirne: Trakya Üniversitesi.

Mehmet, H. (2016). *Batı Trakya'da Yayımlanan Çocuk Dergileri Üzerine Bir Araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Edirne: Trakya Üniversitesi.

Meriç, C. (2018). *Bu ülke*. İstanbul: İletişim.

Tanpınar, A. H. (2014). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (23. Baskı). İnci Enginün (Haz.). İstanbul: Dergâh.

Vırmıça, R. (1999). Yugoslavya'da Yayın Hayatı. *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri (20-24 Nisan 1998)* içinde, (s. 197-214).

Ankara: Türk Dil Kurumu. (20-24 Nisan 1998). Ankara: Türk Dil Kurumu.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/zekekiye-necati> (Erişim Tarihi: 26.10.2022)

<https://www.make.gov.tr/baglar/1/> (Erişim Tarihi: 31.10.2022)